

La Rambla de Barcelona, passeig militar

Quioscs, botigues de flors, d'ocells, retratistes, escultures humanes, carteristes, prostitutes, turistes, badocs de tota mena, són molts dels elements que han convertit la Rambla de Barcelona en un dels passeigs més internacionals. Però l'origen d'aquest esclat de tòpics està en el procés de militarització que la capital catalana va viure després de la derrota a la guerra de Successió.

Després de la derrota catalana a la guerra de Successió (1701-1715) la repressió castellana va ser l'ombra que va planar durant la primera meitat de l'anomenat *Segle de les Llums*, el XVIII, l'època de la Il·lustració, als Països Catalans. Les doctrines que exaltaven la raó davant la superstició, que volien liquidar les rèmores de l'antic règim i entronitzar el racionalisme i la ciència, van ser dutes a l'extrem per les autoritats borbòniques arreu del país, amb l'objectiu de liquidar el passat dels territoris ocupats i construir un país de *nova planta*.

Tot el país, doncs, fou objecte d'aquesta doctrina que el règim borbònic transformà en eina de dominació, especialment després dels primers anys d'acabada la guerra. I Barcelona, com a principal capital dels vençuts, també fou objecte de grans transformacions impulsades per les autoritats borbòniques, inspirades en alguns principis de la Il·lustració. I ho fou de tal manera que moltes de les transformacions d'aquella època van acabar determinant bona part del paisatge i l'estructura urbana de la ciutat d'avui.

Aquest patrimoni de la ciutat desenvolupat durant aquell segle –primer sota el motor de la dominació militar, després per l'impuls social, econòmic i cultural de la mateixa ciutat– és el que vol divulgar l'Institut del Paisatge Urbà de l'Ajuntament de Barcelona, a

través de la participació a la Xarxa Internacional de Ciutats de la Il·lustració, que aplega ciutats europees i americanes amb un important patrimoni urbà d'aquesta època.

Barcelona és una ciutat amb una petja notable d'aquest període de la Llum. I alguns dels seus punts emblemàtics d'avui provenen d'aquella època.

La militarització de la Rambla.

Acabada la guerra de Successió, el procés de militarització del país, especialment de la capital catalana, es va convertir doncs, en un dels elements introductoris –si us plau per força– d'alguns dels principis del racionalisme, especialment en l'àmbit de la planificació urbana. La mateixa planificació militar que va decidir d'aterrar el barri de la Ribera –tasca encarregada als propis habitants, que van haver d'enderrocar casa seva– per a construir l'antiga Ciutatella.

Un dels punts més turístics de la Barcelona d'avui, la Rambla, descrita a tota guia de la ciutat, deu l'existència a aquest procés de militarització. Els enginyers militars de Felip d'Anjou van convertir aquella rambla (límit d'una part de la muralla de la ciutat) en una avinguda ampla que havia de facilitar l'accés a la ciutat, en cas de mobilització de tropes. En un primer moment, convertirien l'edifici de l'Estudi General, situat al capdamunt de

l'antiga rambla, en un quarter militar. De la mateixa manera que també foren convertides les drassanes, del capdaval del que avui és el passeig més famós de la ciutat. Aquest procés de militarització va comportar també la reforma i l'ampliació de l'antiga fonèria de canons.

La Rambla, conjuntament amb el barri de la Barceloneta, són uns dels exponents més importants de la racionalització militar a la Barcelona ocupada del segle XVIII. Traçats en línia recta, facilitaven les necessitats militars de mobilitat, com també les càrregues d'artilleria o de cavalleria. A més a més, la instal·lació d'aquests equipaments militars a la Rambla es convertien en uns elements més del control social establert per les autoritats ocupants.

La rambla ('llit de riera', en àrab) corresponia a un fossat terraplenat d'un torrent de la ciutat, el Cagalell, convertit en fossat de la segona muralla de Barcelona, l'anomenada de Jaume I.

MuVIM, un museu per a entendre la Il·lustració

També València, com a ciutat derrotada a la guerra de Successió, va viure en les clarors i les ombres del període de la Il·lustració. El patrimoni –intel·lectual– d'aquesta època, el recull el Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, MuVIM, una infraestructura cultural dedicada a analitzar el pensament il·lustrat i la modernitat.

Aquest museu és el representant valencià, junt a la Real Acadèmia de Sant Carles, a la Xarxa de Ciutats de la Il·lustració, tot i que, a diferència del de Barcelona, l'Ajuntament de València no en forma part.

El MuVIM és, doncs, una bona eina per a entendre el corrent de pensament que va alimentar les grans transforma-

La Rambla dels Estudis, aquarel·la de Lola Anglada (La Ciutat dels Cafès 1750-1880, de Paco Villar, La Campana - Aj. de Barcelona). L'edifici de l'Estudi General, situat al capdamunt de l'antiga rambla, fou convertit en un quarter militar de l'exèrcit borbònic, després de la guerra de Successió.

Aquest espai, a poc a poc, es va anar urbanitzant desendreqadament, a partir de l'activitat comercial (al voltant d'això que avui és el mercat de la Boque-

ria), del creixement de la població i de la presència d'edificis de diversos ordes religiosos que es van anar concentrant a la capital catalana. I es va convertir,

doncs, en objecte d'especial atenció de la planificació militar de les autoritats felipistes.

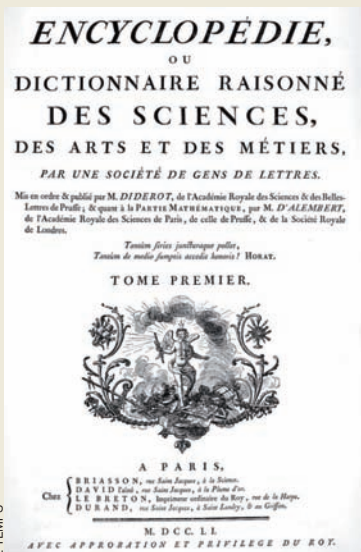
El protagonisme dels enginyers militars.

La transformació urbana de Barcelona, a la primera meitat del segle XVIII, té dos protagonistes: els enginyers militars Jorge Próspero Verboom i Juan Martín Cermeño. Verboom fou enginyer en cap de l'exèrcit de Felip V, i responsable del setge de Barcelona. Fou precisament ell qui va dirigir la construcció de la Ciutadella militar i de les noves muralles, entre el 1717 i el 1728, dissenyades per controlar la ciutat derrotada. També és obra d'aquest arquitecte militar el barri de la Barceloneta, del 1753, per a recol·locar els habitants de l'antic barri de la Ribera, que, gairebé 40 anys abans, havien estat obligats a demolir les pròpies cases per fer lloc a la fortificació de la Ciutadella.

D'una altra banda, Cermeño fou el responsable de la reforma del castell de Montjuïc —si havia estat defensiu, de llavors endavant fou una nova eina per a la dominació de la ciutat. I també és obra d'aquest enginyer militar la planificació i l'obertura, el 1768, de la Rambla, que, malgrat ser concebuda inicialment sota paràmetres militars

cions culturals, socials, polítiques del segle XVIII. Compta amb un exposició permanent, "L'aventura del pensament", que permet de fer un recorregut per la història de la filosofia occidental, des de l'escolàstica medieval fins a la a l'època contemporània, amb una rellevància especial per al període de la Il·lustració, com a element clau del pas del món feudal al modern.

A més, la programació d'exposicions monogràfiques permet d'aproximar-se a diversos àmbits concrets del període de la Il·lustració

Original de l'Encyclopédie, l'obra cabdal de la Il·lustració.

—i l'evolució fins a l'actualitat—, com ara l'àmbit artístic, el filosòfic, el científic, l'econòmic, l'històric, etc. Unes exhibicions que sempre van vinculades a l'organització d'activitats de caràcter més acadèmic, com ara congressos i seminaris.

Així mateix, el Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat disposa d'una biblioteca especialitzada, amb edicions històriques i actuals, que permet l'aprofundiment, l'estudi i la difusió de la història del pensament.

L'origen racional del gegant del pi

Malgrat ser planificada, inicialment sota lògiques militars d'ocupació, la Rambla aviat es va convertir en un punt vinculat a les celebracions de les festivitats de Barcelona. I una de les cançons més populars de la tradició geganterera, té l'inici, precisament, en aquest passeig, avui ple de turistes.

Diu la cançó popular: “El gegant del pi/ ara balla, ara balla./ El gegant del pi/ ara balla pel camí./ El gegant de la ciutat/ ara balla, ara balla./ El gegant de la ciutat/ ara balla pel terrat.”

La mitologia geganterera diu que la cançó explica la llegenda d'un gegant, el del pi, conegut per Fort Farell, que es va enfrontar a un rei moro, també gegant –el de la ciutat, a la cançó–, que havia pres la ciutat de Barcelona. La cançó popular canta l'arribada del gegant del pi, que arriba pel camí, i com el gegant de la ciutat fuig, derrotat, pels terrats.

Però aquesta cançó popular també té una explicació que sorgeix de la raó que tot ho va il·luminar a la Il·lustració.

Òbviament, és difícil d'imaginar l'existència de tals gegants, amb un enfrontament que acabés amb un d'ells saltant pels terrats de Barcelona. Sembla que l'explicació no és tan paranormal.

L'origen de la cançó, segons explica Francesc Curet al llibre *La Rambla. Passeigs i jardins*, és en una reial ordre del 1780, que havia prohibit la sortida dels gegants, una expressió de la cultura popular i tradicional catalana. Aquesta festa tenia, a més, una oposició radical de Jerónimo Girón Moctezuma Ahumada y Salcedo, marquès de las Amarillas, –que amb el nom pràcticament ja pagava–, capità general al Principat del 1790 al 1796.

Però el seu successor, Agustí de Lancaster, més partidari de relaxar l'ambient de la ciutat, va accedir a deixar sortir els gegants de la ciutat, de nou. Així, des de Cor-

pus del 1798, els gegants van tornar a ballar pels carrers de Barcelona.

A principi de l'any següent es va inaugurar un passeig central a la Rambla, entre el Pla de la Boqueria i el Pla de les Comèdies. Era un passeig elevat que tenia un terraplè, a banda i banda, i estava enrajolat amb un paviment semblant al dels terrats. Primera pista racional! La segona

pista: el passeig elevat tenia unes baranes, des d'on els vianants podien observar el trànsit pels camins de banda i banda. Pel paviment i les baranes, la gent l'anomenava *terrat*. Els *camins* i el *terrat*, doncs, expliquen la lletra de la cançó, que descriu quan els gegants van sortir al carrer i van estrenar el passeig del mig de la Rambla. Inicialment, la cançó fou en plural: “Els gegants del pi ara ballen pel camí, els gegants de la ciutat ara ballen pel terrat.” “Ara”, significa que, després de la prohibició, ara, tornen a ballar. Anys després, però, la mitologia popular guanyà la partida a la raó il·lustrada i adaptà la cançó al singular per poder-hi encabir la llegenda del gegant Fort Farell. La raó no guanya sempre.

Els gegants del pi, Mustafà i Elisenda, els gegants de la ciutat de Barcelona.

d'ocupació, ha acabat esdevenint un eix central i un dels símbols de la vitalitat que, des de la segona meitat del segle XVIII, va aconseguir la ciutat.

La proposta d'urbanització de la Rambla impulsada pels enginyers militars va topar sovint amb les propostes de les autoritats municipals. Però finalment Cermeño dissenyà una gran avinguda, pràcticament en línia recta, que separava la ciutat en dues parts, i que permetia un accés ràpid al mar, amb la qual cosa es facilitava el pas ràpid de mercaderies cap al port. Alhora, com dèiem, permetia un control militar més gran de la zona.

Els comerç amb Amèrica. Tot i la repressió política i militar de la postguerra, a poc a poc, la ciutat va anar aixecant el cap i va recuperar la vitalitat. Especi-

alment, a la segona meitat del segle, en gran part a conseqüència de l'aixecament gradual de les restriccions comercials imposades als mercaders catalans amb les Índies, al regnat de Carles III.

De mica en mica, es va anar configurant una nova burgesia que substituï les antigues oligarquies, les grans derrotades de la causa austriacista. I van ser aquesta nova burgesia, engreixada pels èxits comercials a Amèrica, que va començar a conferir una nova façana a la Rambla, amb la instal·lació de comerços i amb la construcció de nous palaus, atès que era una de les poques àrees de la ciutat amb un relatiu espai per a la urbanització.

Són d'aquest període palaus com el de la Virreina, un encàrrec de Manuel d'Amat, per a retirar-s'hi després d'ha-

ver estat virrei del Perú; val a dir que el palau no respectà l'escrupolós i racional alineament previst per l'enginyer militar Carreño. També se n'hi destaquen més, com ara el palau Moja (de Josep i Pau Mas i Dordal, 1774) i el palau Marc de Reus (de Joan Soler i Faneca, 1775). També durant aquesta època es van aixecar més obres civils, com ara la casa del gremi dels velers o la Llotja.

És a partir de llavors que la Rambla, concebuda inicialment com una obertura de pas per a les tropes d'ocupació de la ciutat, esdevingué un dels principals passeigs de la ciutat de Barcelona, una de les principals artèries de la vitalitat urbana, centre de trobada i de diversió dels habitants de la ciutat.

Enric Rimbau